

حق مؤلف در محیط چاپی و الکترونیکی

نوشته: مهدی خادیمیان
دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

مقدمه

عصر الکترونیک، به عنوان عامل اساسی دسترسی به اطلاعات و نیز دیدگاه دارندگان حق مؤلف نسبت به کتابخانه‌ها در این عصر بررسی می‌گردد.

کلید واژه‌ها

حق مؤلف، حق مؤلف در محیط الکترونیکی، چالش‌های حق مؤلف، کتابخانه‌ها در عصر الکترونیک، کتابخانه‌ها و حق مؤلف در محیط الکترونیکی.

همزمان با اختراع ماشین چاپ نسخه برداری از منابع چاپی در داخل و خارج از کشورها در عمل ممکن گردید و این امر موجب شد که قوانینی به منظور حمایت از حقوق معنوی و مادی پدیدآورندگان و ناشران آثار در سطح ملی و بین‌المللی وضع گردد؛ البته در مقابل، به هنگام وضع این قوانین سعی شد که به منظور دسترسی به منابع چاپی برای

به منظور شناسایی هر چه بهتر مسائل و چالش‌های حق مؤلف در محیط الکترونیکی، شناخت قوانین حق مؤلف و اصول و مبانی نظری آن و روند بوجود آمدن و چگونگی عملکرد آن در محیط چاپی ضروری می‌نماید. به همین دلیل اطلاعاتی به طور مختصر درباره تاریخچه، تعریف، اهمیت و استثنای حق مؤلف در محیط چاپی بیان می‌شود. علاوه بر این حقوق دارندگان حق مؤلف و ویژگی‌هایی که اثر دارای حق مؤلف باید داشته باشد نیز بررسی می‌گردد. در بخش دوم مقاله به حق مؤلف در محیط الکترونیکی پرداخته شده و ویژگی‌های فن‌آوری الکترونیکی و تأثیر آن بر حق مؤلف و همچنین چالش‌های حق مؤلف در این محیط بررسی می‌شود. در ادامه چند پیشنهاد به عنوان موارد استثناء حق مؤلف در این محیط بیان می‌گردد. در بخش سوم مقاله، نقش کتابخانه‌ها در

● علل و عوامل مناسب یا نامناسب بودن آن کدام هستند؟

● در صورت نامناسب بودن چه راهکارهایی برای رفع مشکلات ناشی از آن مطرح شده است؟

● چگونگی بین حقوق دارندگان حق مؤلف و استفاده کنندگان اطلاعات در محیط الکترونیکی تعادل برقرار می‌گردد؟

● نقش کتابخانه‌ها در برقراری این تعادل و دسترس‌پذیر کردن اطلاعات در محیط الکترونیکی چگونه است؟

● آیا قانون حق مؤلف در محیط الکترونیکی می‌تواند به حیات خود ادامه دهد یا نه؟

حق مؤلف در محیط چاپی

اختراع ماشین چاپ که عملاً نسخه‌برداری از منابع چاپی را سبب گردید از یک طرف و اندیشه حمایت از حقوق پدیدآورندگان و ناشران آثار در مقابل نسخه‌برداری‌های غیرمجاز از منابع چاپی از طرف دیگر باعث گردید که قوانین حق مؤلف وضع و تصویب گردند. البته در وضع این قوانین علاوه بر حمایت از حقوق دارندگان حق مؤلف، از حقوق استفاده کنندگان اطلاعات که اهداف غیرانتفاعی دارند نیز غفلت نگردید و توازن مطلوب بین حقوق این دو برقرار شد. به منظور تعیین و شناسایی مسائل و چالش‌هایی که حق مؤلف در محیط الکترونیکی با آن روبرو است (که هدف ویژه این مقاله است) نیازمند شناخت هر چه بهتر قوانین حق مؤلف و اصول و مبانی نظری آن و همچنین روند بوجود آمدن و چگونگی عملکرد آن در محیط چاپی هستیم؛ بر این اساس، اطلاعاتی بطور مختصر درباره تاریخچه، تعریف، اهمیت و استثناهای حق مؤلف در این محیط بیان می‌شود، علاوه بر این حقوق دارندگان حق مؤلف و ویژگی‌هایی که یک اثر باید داشته باشد تا حق مؤلف به آن تعلق گیرد نیز بررسی خواهد گردید.

تاریخچه حق مؤلف

«تا هنگامی که گوتنبرگ روند چاپ که نسخه‌برداری را آسانتر ساخت را در حدود سال ۱۴۴۰ اختراع نکرده بود و

استفاده کنندگانی که اهداف غیرانتفاعی دارند، استثناهایی در نظر گرفته شود. در نتیجه اقدامات فوق، توازن مطلوب بین حقوق پدیدآورندگان و ناشران آثار و حقوق عموم مردم برای دسترسی به آثار منتشره برقرار گردید.

با توجه به اینکه قوانین حق مؤلف برای منابع چاپی وضع گردیده، با ظهور محمل‌های جدید اطلاعاتی مثل دیسکت‌ها، دیسک‌های فشرده و راه‌اندازی شبکه‌های اطلاعاتی مانند اینترنت و با در نظر داشتن ویژگی‌های خاص فن‌آوری‌های الکترونیکی همچون امکان نسخه‌برداری آسان و سریع از منابع الکترونیکی و... طبیعتاً این قوانین نمی‌تواند برای محیط الکترونیکی مفید و مؤثر باشد. به همین دلیل ضرورت دارد اقداماتی برای تغییر و اصلاح قانون حق مؤلف به عمل آید تا قابلیت اجرا و کارایی لازم را در محیط الکترونیکی به دست آورد. البته در انجام تغییرات و اصلاحات باید سعی گردد که همانند عصر رواج منابع چاپی بین حقوق دارندگان حق مؤلف و حقوق عموم مردم برای دستیابی به اطلاعات توازن مطلوب برقرار گردد و ترس از قابلیت‌های محیط الکترونیکی که تخلف از قانون حق مؤلف را تسهیل کرده نباید باعث گردد که حقوق استفاده کنندگان از اطلاعات نادیده انگاشته یا کم‌رنگ جلوه‌گر شود و در مقابل نیز باید قوانینی وضع گردد که قابلیت حمایت از حقوق مادی و معنوی دارندگان حق مؤلف در برابر تخلف‌های این محیط داشته باشد.

برخی از نوشتارهایی که در چارچوب مطالب فوق به قوانین حق مؤلف در محیط چاپی و بویژه در محیط الکترونیکی و چالش‌های قوانین حق مؤلف در این محیط پرداخته‌اند، در این مقاله بررسی می‌شود. بررسی نوشتارهای مربوط به محیط چاپی باعث شناخت هر چه بهتر قوانین حق مؤلف و اصول و مبانی نظری آن می‌گردد و این شناخت شناسایی مسائل و چالش‌های حق مؤلف در محیط الکترونیکی را آسان‌تر خواهد کرد.

در این مقاله سعی می‌گردد به سؤال‌های ذیل پاسخ داده شود:

● آیا قوانین حق مؤلف به شکل کنونی برای محیط الکترونیکی مناسب هستند یا نه؟

همین طور پیش از چاپ لوح مسی که در حدود همین سال‌ها اختراع شد، حفاظت از نوشته‌ها واقعاً ضروری نمی‌نمود» (۱) «پیشینه حق مؤلف را براساس تعبیرها و دیدگاه‌های مختلف تا سده‌های ۱۵ و ۱۶ به عقب می‌برند. نخستین قانون حق مؤلف (کاپی رایت) در ۱۷۹۰ در آمریکا و در سال ۱۷۹۳ در فرانسه تدوین شد. قانون آلمان در ۱۸۳۹ به تصویب رسید و انگلستان در فاصله سال‌های ۱۸۴۴ و ۱۸۸۶ به چندین جنبش حمایت از حق مؤلف پیوست.» (۲)

معاهده‌های بین‌المللی حق مؤلف را بر مبنای تاریخ تصویب بطور مختصر می‌توان به شرح ذیل بیان کرد:
الف - معاهده پاریس: این معاهده از مالکیت‌های صنعتی، تجاری و کشاورزی حمایت می‌کند و در سال ۱۸۷۳ میلادی تصویب گردید.

ب - معاهده برن: این معاهده از آثار ادبی و هنری حمایت می‌کند و در سال ۱۸۸۶ میلادی به تصویب رسید. «این قرارداد، پدیدآورندگان تبعه هر یک از کشورهای عضو را از حقوق همسان در سایر کشورهای عضو برخوردار می‌کند، خواه اثر آنها منتشر شده یا نشده باشد و خواه در قانون داخلی کشور عضو منظور شده باشد یا در آینده مدنظر قرار گیرد. ... ضمناً مدت حمایت از آثار را حداقل پنج‌سال بعد از انتشار یا پس از تاریخ فوت پدیدآورنده دانسته ولی مدت حمایت از آثار سینمایی و عکاسی را مطابق قوانین داخلی کشورهای عضو می‌داند. کشور ما عضو این معاهده نیست.» (۳)

ج - معاهده ژنو: عرب اسدی در توضیح این معاهده می‌گوید: «این معاهده که تحت تأثیر معاهده برن در سال ۱۹۵۲ میلادی منعقد گردید، به معاهده جهانی حق مؤلف شهرت دارد. در تنظیم این معاهده سعی گردید به گونه‌ای عمل گردد که موجب جلب نظر کشورهای بیشتری برای عضو شدن گردد. این معاهده در سال ۱۹۷۱ میلادی آخرین تجدید نظر را به خود دیده است کشور ما هنوز به این معاهده ملحق نشده است.»

صلاحی نشاط (۴) قوانین مربوط به حق مؤلف که در ایران وضع گردیده‌اند را بر مبنای تاریخ تصویب این چنین بیان می‌کند:

الف - قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰/۴/۱

ب - قانون حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۱۰/۱۱

ج - قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲/۱۰/۶

با توجه به مطالب فوق می‌توان گفت که اختراع ماشین چاپ سرآغاز ضرورت وضع قوانین حق مؤلف است و سپس کشورهای مختلف اقدام به وضع قوانین ملی مورد نیازشان کردند. و سپس در سطح بین‌المللی قوانین حق مؤلف که جوابگوی مشکلات پدیدآورندگان و حمایت‌کننده از حقوق مادی و معنوی آنان بودند، تصویب گردید. البته تصویب قوانین مربوط به آثار صنعتی و تجاری به لحاظ زمانی زودتر از قوانین مربوط به حمایت از آثار ادبی و هنری انجام گرفته است و این مورد در تصویب قوانین ملی کشورمان نیز مشاهده می‌شود؛ و علل این تقدم زمانی می‌تواند مورد مذاقه قرار گیرد.

تعریف حق مؤلف

«حق مؤلف در معنای اصطلاحی حق و امتیازی است که جامعه برای فردی که اثری را پدیدآورده و قصد دارد از مزایای مادی و معنوی آن بهره‌برداری کند قائل شده است و آن را به رسمیت می‌شناسد در اینجا صاحب حق همان مؤلف اثر است که از اختیاراتی نسبت به پدیدآورده خود برخوردار گردیده است» (۵)

در تعریف فوق صاحب حق مؤلف فقط مؤلف اثر دانسته شده است در صورتی که مؤلف می‌تواند حقوق متعلق به خودش را به ناشر بفروشد یا واگذار کند که در این حال ناشر صاحب حق مؤلف است.

پُست (۶) حق مؤلف را به صورت ذیل تعریف می‌کند:

«حق مؤلف نمونه‌ای از مالکیت معنوی می‌باشد و از اندیشه‌های بیان شده در آثار اصیل تألیفی حمایت می‌کند» وی بطور کلی قانون‌های حمایت‌کننده از مالکیت‌های معنوی را به چهار گروه طبقه‌بندی می‌کند که عبارتند از:

- ۱- قانون پروانه‌های ثبت اختراع که از اختراعات جدید، مفید و ناآشکار^۱ حمایت می‌کند.
- ۲- قانون اسرار تجاری^۲ که از فرمول‌ها، الگوها، عملیات و ابزارهای گردآوری اطلاعات که در تجارت به کار گرفته شده و

اتخاذ تصمیم مبنی بر این که اثر خود را منتشر سازد، اصلاح کند یا حتی از بین ببرد.

سه نظریه فوق را می‌توان بصورت ذیل نمایش داد:

□ نظریه حمایت مؤلف به عنوان پدیدآورنده اثر ----- فقط
حمایت معنوی اثر

□ نظریه حمایت واقعی اثر ----- فقط
حمایت مادی اثر

□ نظریه ثنویت -----
حمایت معنوی + حمایت مادی اثر

آذرننگ (۲) حقوق پدیدآورنده اثر را به دو دسته حقوق مادی و حقوق معنوی گروه‌بندی می‌کند و در توضیح هر یک اینگونه می‌آورد: «حق مادی این است که فرد زحماتش از آن خود او باشد و کس دیگری از آن سوء استفاده نکند، امتیاز و انحصار اثرش در اختیار خودش قرار بگیرد. حق معنوی این است که پدیدآورنده سواى حقوق مادی از حقوق دیگری نیز برخوردار است که اصطلاحاً به آنها معنوی و گاه نیز اخلاقی می‌گویند. مانند اینکه اثرش به نام خود او شناخته شود، هرگاه که خواست بتواند در آن دست ببرد، تغییر دهد، جابجا کند، از نو بنویسد، به شکل دیگری ارائه دهد، بر آن بیفزاید، از آن بکاهد و نظایر آن. و این کارها هیچ‌گاه و بدون اجازه او صورت نگیرد.»

صادقی نشاط (۴) معتقد است: از لحاظ تاریخی حقوق معنوی پدیدآورنده اثر و به رسمیت شناختن آن سابقه بسیار قدیمی دارد ولی حقوق مادی پدیدآورنده اثر و حمایت از آن تقریباً به ۵۰۰ سال قبل (اختراع ماشین چاپ) می‌رسد.

ویژگی‌های اثر دارای حق مؤلف

قبل از بیان ویژگی‌های اثری که حق مؤلف به آن تعلق می‌گیرد شاید مناسب‌تر باشد که تعریفی از اثر بیان کنیم؛ عرب اسدی (۵) اثر را اینگونه تعریف می‌کند: «اثر هنگامی بوجود می‌آید که مؤلف شخصاً یا به کمک دیگری با صرف مال خود یا مال مشترک با دیگری به کمک نیروی ذهنی و جسمی خود (یا در تعاون و همکاری با دیگری) اقداماتی را انجام دهد که منجر به پدید آمدن اثری شود که در غیر این صورت امکان وجود عادی و معمولی آن نمی‌رفت.»

منافعی برای رقیبانی که آنرا نمی‌دانند یا استفاده می‌کنند، به بار می‌آورد.

۳- قانون نشانه‌های تجاری^۳ که از کلمات و نمادهایی که برای تولیدات و خدمات استفاده می‌شود و نماینده‌های محسوس شدنی از سرقتی‌های تجاری^۴ مربوط به آن خدمات و تولیدات می‌باشند.

۴- قانون حق مؤلف: تعریف مناسب‌تر و گویاتری که می‌توان برای حق مؤلف بیان کرد عبارت است از: حق مؤلف نمونه‌ای از مالکیت معنوی است که از حقوق مادی و معنوی دارندگان حق مؤلف (پدیدآورندگان و ناشران) آثار اصیل تألیفی حمایت می‌کند.

حقوق دارنده حق مؤلف

درباره حقوق دارنده حق مؤلف سه نظریه اساسی وجود دارد که توسط فاجار (۷) اینگونه بیان می‌شود:

(۱) نظریه حمایت مؤلف به عنوان پدیدآورنده اثر: در این نظریه از حقوق مؤلف به عنوان خالق اثر استعانت جسته می‌شود. اثر مؤلف بدان سبب حمایت می‌شود که بیان‌کننده عقاید، تخیلات و احساسات وی و منعکس‌کننده شخصیت اوست. حقوق مؤلف از طریق حمایت اثر به خصوص از منافع اخلاقی و معنوی مؤلف حمایت می‌کند. این نظریه‌ای است که اساس کنوانسیون برن قرار گرفته است.

(۲) نظریه حمایت واقعی اثر: در این نظریه، حقوق مؤلف از انتشار اثر ناشی می‌شود نه خلق آن. در اینجا قانون برای تشویق و برانگیختن مؤلفان به نشر آثار خود امتیازات اقتصادی تعیین می‌کند. در این سیستم منافع مردم قبل از نفع مؤلف قرار می‌گیرد. حقوق معنوی یا غیرمادی جایی در چنین مقرراتی ندارد. این طرز فکر خاص حقوق ایالات متحده آمریکا و انگلستان است.

(۳) نظریه ثنویت: نظریه غالب در دهه‌های اخیر تئوری ثنویت است که حقوق مؤلف را به دو عنصر متمایز تقسیم می‌کند یکی حق منع دیگران از بهره‌برداری از اثر که به نام امتیاز یا بهره‌برداری مؤلف نیز خوانده می‌شود که یک حق مادی قابل تقویم به پول است. دیگری حق (معنوی) سلطه بر اثر و حق حرمت آن که شامل اختیار مطلق مؤلف است در

وی در ادامه ویژگی‌های یک اثر دارای حق مؤلف را اینگونه بر می‌شمارد:

«اثر وقتی موجب حقوقی برای مؤلف خود می‌باشد که اصیل، ابتکاری، ابداعی و نو باشد. شرط دیگر آن است که اثر پدیدآمده باید ارزشمند باشد. علاوه بر شرایط فوق اثر باید دو ویژگی ذیل را هم داشته باشد:

۱- اثر هنگامی از آن حمایت می‌شود که از حالت محتوایی در آمده و شکل و هیئت فیزیکی و محسوس به خود بگیرد. بنابراین اثر باید به عینیت بییوندد تا قابل بهره‌برداری و حمایت باشد.

۲- اثر باید مالیت داشته باشد یعنی به نحوی باشد که در ازای آن چیزی قابل پرداخت باشد. به بیان دیگر مورد رغبت مردم قرار گیرد نه مایه انزجار و تنفر آنان که البته این امر بنا به عقاید آدمی متفاوت است مثلاً در اسلام صور قبیحه، مجسمه عریان، نوشتن مقالات کفرآمیز و... هیچ کدام مالیت ندارد.»

ویژگی‌های مورد نظر نویسنده فوق را می‌توان عبارت دانست از:

الف- اصیل بودن اثر که ابتکاری بودن و ابداعی و نبودن اثر را نیز شامل می‌شود، بدین صورت که ویژگی اصیل بودن را می‌توان فقط برای آثار ادبی و هنری بکار برد ولی ویژگی ابتکاری و ابداعی بودن را برای آثار فنی و اختراعات.

ب- عینی بودن آثار

ج- مالیت داشتن آثار

فاجار (۷) مهمترین ویژگی‌های اثر دارای حق مؤلف را: ۱. ثبات ۲. اصالت ۳. وصف بیان می‌کند. و در تشریح هر یک این گونه می‌آورد: «ثبات پدیده به این معناست که اثر مادامی که از ذهنیت مؤلف خارج نشده و به نوعی خود را در قضاوت عموم قرار نداده باشد نمی‌تواند از حمایت حق طبع برخوردار باشد؛ اصالت: به حکم قانون اثر باید منبعث از فکر مؤلف آن باشد تا قابلیت ثبت‌پذیری را دارا باشد؛ وصف: ایده نمی‌تواند از حقوق طبع برخوردار شود اما اگر بتوان آن را وصف کرد این وصف موضوع حق طبع خواهد بود.»

با توجه به مطالب فوق می‌توان به این نتیجه رسید که ویژگی‌های اثر دارای حق مؤلف عبارتند از:

۱. اصالت ۲. عینی بودن ۳. وصف ۴. مالیت

عینی بودن و وصف مربوط به ویژگی‌های کمی یا عینی اثر می‌باشند و اصالت و مالیت مربوط به ویژگی‌های کیفی اثر می‌شوند و چنانچه اثری ویژگی‌های فوق را دارا باشد حق مؤلف به آن تعلق خواهد گرفت.

اهمیت قوانین حق مؤلف

«مهمترین هدف قانون‌گذار برای حمایت از پدیده‌های فکری تشریح به ایجاد آنهاست که از طریق ایجاد تعادل بین منافع فرد و جامعه به آن تحقق عینی می‌بخشد» (۷)

اهمیت قوانین حق مؤلف را می‌توان در هدفی که دنبال می‌کنند جستجو کرد؛ از این رو چون که هدف وضع قوانین حق مؤلف حمایت از حقوق دارندگان حق مؤلف و همچنین استفاده‌کنندگان از اطلاعات می‌باشد و برقراری تعادل بین حقوق این دو را هدف اصلی خود قرار داده است را باید بدهد، پس اهمیت این قوانین نیز می‌تواند در برقراری این تعادل باشد.

حمایت از حقوق مؤلفان باعث ایجاد و شکوفایی استعدادها و ترغیب پدیدآورندگان به انجام فعالیت‌های فکری و خلاقانه بیشتری خواهد شد، چون احساس می‌کنند که در صورت انجام یک فعالیت فکری و تولید یک اثر ابداعی و خلاقانه، حقوق مربوط به آن اثر محترم شمرده شده و از منافع ناشی از آن می‌توانند بهره‌مند شوند.

حمایت از استفاده‌کنندگان اطلاعات و حقوق آنها هم باعث می‌شود که اطلاعات به آسانی و سرعت در اختیار استفاده‌کنندگانی که اهداف غیرانتفاعی دارند قرار گیرد و این دسترس‌پذیری اطلاعات و استفاده از آن خود باعث شکوفایی و ایجاد استعدادهای استفاده‌کنندگان و در نهایت تولید اطلاعات جدید و پیشرفت و توسعه جامعه خواهد شد.

استثنای قوانین حق مؤلف

«در حق مؤلف، دولتها همیشه برای تعادل برقرار کردن در قانون بین حقوق مالکان حق مؤلف و کاربران خواه واسطه‌ها یا کاربران نهایی درگیر بوده‌اند، این تعادل در منافع چون مؤلفان و تولیدکنندگان اطلاعاتی خودشان هم کاربر هستند بطور خاص پیچیده می‌شود» (۸)

«براساس معاهده برن، کشورهای امضاءکننده می‌توانند در

مواردی خاص مثلاً برای اهداف آموزشی یا استفاده شخصی، مادامی که به ضرر دارنده حق مؤلف نیست، استثناهایی را برای نسخه برداری قایل شوند. بیشتر کشورها چنین استثناهایی را در قوانین و مقررات حق مؤلف خود در نظر می‌گیرند» (۹)

استثناهای حق مؤلف تحت قواعدی بنام «رفتار منصفانه»^۵ در انگلستان یا «استفاده منصفانه»^۶ در امریکا قرار می‌گیرند. Turner رفتار منصفانه را اینگونه تعریف می‌کند: «تخصیصی است برای انحصار نامحدود ناشی از امتیازات حق طبع برای صاحب آن زیرا قانون‌گذار مایل نیست با ایجاد انحصار نامحدود جامعه را از منافع دسترسی به حداقل اطلاعات که تحت شرایطی مفید و ارزشمند برای جامعه است، محروم کند.»

برای «استفاده منصفانه» از هر اثری باید فاکتورهایی را مدنظر قرار داد و چنانچه آن فاکتورها در هنگام استفاده رعایت شده باشد نقض قانون حق مؤلف انجام نگرفته است و غیرمجاز و تخلف محسوب نمی‌شود. نورمن شرایط «استفاده منصفانه» از یک اثر را عبارت می‌داند از:

الف - قصد منظم (یا استفاده کننده).

ب - طبیعت پدیده‌ای که تحت حمایت حق طبع است.

ج - عدم خسارت به بازار بالقوه اثر تحت حمایت و استفاده غیرتجاری از آن.

د - کیفیت و ماهیت بهره‌برداری.

Post (۶) فاکتورهای نشان دهنده «استفاده منصفانه» از آثار دارای حق مؤلف را موارد زیر می‌داند: «۱. هدف و ماهیت استفاده ۲. ماهیت اثر دارای حق مؤلف ۳. میزان و جوهره اطلاعات بخشی که استفاده می‌شود در مقایسه با کل اثر دارای حق مؤلف.»

با توجه به فاکتورهای بالا می‌توان گفت: چنانچه استفاده کننده‌ای قصد استفاده غیرانتفاعی از اثر دارای حق مؤلفی را داشته باشد که از نظر ماهیتی ممنوعیتی نداشته و میزان استفاده از جهت کمی و کیفی هم به گونه‌ای نباشد که به بازار بالقوه آن اثر ضرر وارد سازد، آن استفاده را می‌توان استفاده منصفانه نامید و مجاز می‌باشد. پس هر نسخه برداری از آثار دارای حق مؤلف تخلف محسوب نمی‌شود مگر

فاکتورهای موجود در تعریف را رعایت نکرده باشد.

Turner (۸) استثناهای قوانین حق مؤلف که بیشتر قوانین حق مؤلف در اروپا و کنوانسیون برن نیز مجاز می‌شمارد را عبارت می‌داند از:

۱. نسخه برداری برای استفاده شخصی
 ۲. نسخه برداری برای استفاده‌های آموزشی، علمی و دیگر استفاده‌های خصوصی^۷
 ۳. نسخه برداری آرشیوی
 ۴. حق ویژه کتابخانه‌ها^۸
 ۵. معافیت‌های آموزشی
- استثناهای فوق با وجود اینکه از میزان انحصاری بودن حقوق دارندگان حق مؤلف می‌کاهد ولی در مقابل دسترسی عموم به اطلاعات مورد نیازشان را تسهیل می‌کند و در نتیجه توافقی مطلوب بین حقوق این دو برقرار می‌کند.

حق مؤلف در محیط الکترونیکی

وضع قوانین حق مؤلف با در نظر گرفتن فقط ویژگی‌های محیط چاپی از یک طرف و ویژگی‌های فن‌آوری نوین الکترونیکی که متفاوت با محیط چاپی هستند از طرف دیگر نامناسب بودن و عدم کارایی قوانین حق مؤلف را برای محیط الکترونیکی نشان می‌دهد. از این رو نیاز به اصلاحات و تغییراتی در قوانین حق مؤلف ضروری است. البته در انجام این اصلاحات باید بین حقوق دارندگان حق مؤلف و حق دسترسی عموم مردم به اطلاعات توافقی مطلوب برقرار شود. سه نقل قول ذیل وضعیت حق مؤلف را در محیط الکترونیکی نشان می‌دهد:

«ویژگی‌های خاص تکنولوژی الکترونیکی چالش‌های جدیدی را برای قوانین ملی و بین‌المللی حق مؤلف بوجود آورده است» (۸).

«قوانین حق مؤلف در مقایسه با نشر الکترونیکی روزآمد نشده‌اند» (۱۰).

«پیشرفت فن‌آوری‌های الکترونیکی چالش‌های جدیدی را برای قوانین ملی و بین‌المللی حق مؤلف بوجود آورده است» (۱۱).

با توجه به شرایطی که قوانین حق مؤلف در آن قرار دارند

چاره‌ای جز اصلاح و تغییر قانون و پاسخشگو بودن به این تغییرات فن‌آوری برای واضعان قوانین حق مؤلف وجود ندارد و امکان عملی شدن این امر نیز وجود دارد چون همانطور که Peters می‌گوید «قوانین حق مؤلف از همان ابتدا، به تغییرات فن‌آوری پاسخ داده است»، در نتیجه در مقابل ویژگی‌های فن‌آوری الکترونیکی نیز می‌توانند به درستی پاسخشگو باشند. در این بخش از مقاله ویژگی‌های فن‌آوری الکترونیکی و تأثیر آنها بر حق مؤلف و چالش‌هایی که در محیط الکترونیکی برای حق مؤلف بوجود آمده بررسی می‌گردد، همچنین استثنای حق مؤلف که می‌تواند برای محیط رقمی مناسب باشد پیشنهاد خواهد گردید. در بیان مطالب فوق سعی می‌گردد ویژگی‌های محیط الکترونیکی و چایی با همدیگر مقایسه نیز بشوند.

ویژگی‌های فن‌آوری الکترونیکی و تأثیر آن بر حق مؤلف

«فن‌آوری‌هایی که در حال حاضر مسائلی را برای قوانین حق مؤلف بوجود آورده به ذخیره و انتقال الکترونیکی آثار مربوط می‌شود».

رقمی شدن اطلاعات و به تبع آن ذخیره و انتقال رقمی اطلاعات را می‌توان از مهمترین شاخصه‌های فن‌آوری الکترونیکی دانست که بر قوانین حق مؤلف و سهولت تخلف از آن تأثیر گذاشته است.

Peters (۱۱) برخی از جنبه‌های فن‌آوری الکترونیکی که بر قوانین حق مؤلف تأثیر گذاشته‌اند را عبارت می‌داند از:

۱) سهولت باز تولید و قابلیت انجام آن در همه جا

«به محض که اثری به شکل رقمی در آمد، سریعاً و با هزینه کم و بدون از دست رفتن کیفیت می‌تواند باز تولید شود. هر کپی بدون از دست رفتن کیفیت آن بارها می‌تواند باز تولید شود، به این طریق فقط یک کپی از اثری به شکل رقمی می‌تواند نیاز گروهی از کاربران را برآورده کند. علاوه بر باز تولیدهای عمدی، فن‌آوری رقمی پدیده نسخه‌برداری ضمنی که در همه جا امکان وقوعش است را باعث می‌شود. برای نمونه مرور کلی یک مدرک الکترونیکی، مستلزم این است که

حداقل یک کپی موقتی از اثر در حافظه با دسترسی تصادفی (RAM) رایانه‌ای که کار مرور کلی را انجام می‌دهد، برداشته شود. انتقال رقمی آثار بر روی شبکه‌ها [نیز] موجب کپی‌برداری موقتی می‌گردد؛ همانطور که بسته‌های [اطلاعات دودویی] شبکه‌های اطلاعاتی را می‌پیمایند و در حالی که از مبدأ به مقصد در حرکت هستند، کپی‌برداری‌های موقتی (در RAM و بردیسک) گرفته می‌شود و در نهایت کپی موقتی (یا حتی کپی دائمی) بر روی رایانه گیرنده انجام می‌گیرد. همه این باز تولیدها در کل به صورت خودکار انجام می‌گیرد».

۲) سهولت اشاعه

«ظهور شبکه‌های جهانی رقمی اشاعه جهانی و سریع آثار را به شکل رقمی ممکن ساخته است مانند شبکه‌های تلویزیونی شبکه‌های رقمی امکان اشاعه به تعداد بسیاری از افراد در نقطه‌ای خاص را می‌دهد (هر چند بر خلاف شبکه‌های تلویزیونی مواد رقمی شده نیازی به اینکه بطور همزمان به هر فردی برسد، ندارند) ولی برخلاف شبکه‌های تلویزیونی، شبکه‌های رقمی به هر گیرنده بر روی شبکه اجازه می‌دهد که اشاعه بیشتر آثار را انجام دهد و این باعث می‌گردد که آثار به صورت تصاعد هندسی منتشر شوند».

۳) تمرکز ارزش (Concentration of Value)

«ذخیره رقمی به صورت متراکم^۹ انجام می‌شود و هر سال که می‌گذرد متراکم‌تر می‌گردد. میزان کمیت موادی که می‌توانند در یک تک رسانه ذخیره شوند در حال افزایش است. دیسک‌های فشرده که بیش از ۶۰۰ مگابایت داده را می‌توانند ذخیره کنند، توسط دزدان تجاری^{۱۰} برای ذخیره کتابخانه کاملی از برنامه‌های رایانه‌ای که در مجموع هزاران دلار ارزش دارند، بکار گرفته می‌شود. فرمت دیسک‌های ویدئویی رقمی (DVD) که به مراتب متراکم‌تر هستند بزودی جایگزین فن‌آوری دیسک‌های فشرده (CD) خواهد شد».

سه ویژگی فوق را می‌توان اینگونه نیز بیان کرد که چنانچه اثری باز تولید شود (که یقیناً به سهولت انجام خواهد گرفت) این باز تولید به سرعت و آسانی در سراسر جهان اشاعه خواهد یافت و میزان حجم اثر باز تولید شده یا آثار باز تولید شده اگر

کار آسانی نیست».

Peters (۱۱) به چالش‌هایی که تغییر سریع ابزارهای جدید ذخیره اطلاعات (ابزارهایی که در هنگام گرفتن مجوز از دارنده حق مؤلف وجود نداشته‌اند) برای حق مؤلف ایجاد کرده اشاره می‌کند و معتقد است که: «یکی از چالش‌های تهیه کنندگان خط‌مشی این است که مشخص کنند آیا با ظهور هر فن‌آوری جدید، مسائل بوجود آمده بوسیله فن‌آوری در محیط بازار می‌تواند رفع گردد؟ در ایالات متحده چنین مواردی بطور کلی در محیط بازار و در مواردی مشاجره بین دو طرف در دادگاه‌ها رفع گردیده‌اند».

یکی از خدمات مهم اینترنت وب جهان‌گستر است و ویژگی مهم آن فرامتن^{۱۱} و استفاده از این ویژگی در وب می‌باشد، Post مشکلاتی که استفاده از فرامتن‌ها بوجود آورده است را مورد توجه قرار داده و می‌گوید: «وب یک رسانه فرامتن است که به ایجادکنندگان سایت‌های وب اجازه می‌دهد به آسانی پیوندهای پرشی^{۱۲} را در صفحات دیگر موجود در اینترنت جای دهند. این امر به ناچار بحث و جدل‌هایی را درباره دامنه مجاز این فعالیت باعث شده است». (۶)

- بطور خلاصه چالش‌های مطرح شده توسط نویسندگان فوق را می‌توان به شرح ذیل بیان کرد:
۱. مشکلات بوجود آمده برای نویسندگان، ناشران و کتابخانه‌ها
 ۲. غیرقابل اعتماد بودن مکانیسم‌های حمایت‌کننده از حق مؤلف در محیط الکترونیکی
 ۳. تهدیداتی چون نسخه‌برداری غیرمجاز، توزیع مجدد، بسته‌بندی مجدد و انتشار مجدد با برچسب‌های متفاوت.
 ۴. عدم توانایی یا مشکل بودن تشخیص اینکه آیا نقض قانون و تخلف صورت گرفته است یا نه.
 ۵. تغییر سریع ابزارهای ذخیره اطلاعات.
 ۶. تعیین دامنه مجاز استفاده از فرامتن در محیط وب.

استثناهای حق مؤلف در محیط الکترونیکی: چند پیشنهاد

«در بیست و پنجمین نشست کنگره انجمن بین‌المللی ناشران که در سال ۱۹۹۶ در بارسلون برگزار گردید، قطعنامه‌ای

چه زیاد باشد ولی با توجه به توانایی ذخیره بالای ابزارهای ذخیره رقمی مثل CD , DVD می‌توانند در یک تک رسانه ذخیره شوند و برای استفاده مختلف و از جمله استفاده تجاری مورد بهره‌برداری قرار گیرند. لازم به ذکر است که سه ویژگی بالا در محیط چاپی دیده نمی‌شود و منحصر به محیط رقمی می‌باشد.

چالش‌های حق مؤلف در محیط الکترونیکی

به طور کلی چالش‌های بوجود آمده برای حق مؤلف در محیط الکترونیکی از ویژگی‌های خاص این فن‌آوری که قبلاً برشمرده شد ناشی می‌گردد. نویسندگان و صاحب‌نظران مختلف درباره این چالش‌ها به بحث پرداخته‌اند که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

پرل (۱۰) معتقد است که: «رسانه‌های جدید هزاران مشکل را برای نویسندگان، ناشران و کتابخانه‌ها ایجاد کرده‌اند. اینترنت میلیون‌ها استفاده کننده دارد و اطلاعات الکترونیکی به آسانی برای هر کسی بالقوه منتقل می‌شود. در حالیکه هر اثری محق است که توسط قوانین حق مؤلف حفظ شود اما هنوز مکانیسم‌های غیرقابل اعتمادی برای نظارت بر پیروی از قوانین حق مؤلف آثار الکترونیکی وجود دارد».

کورنیش (۱۲) تهدیداتی که رقمی شدن اطلاعات به بار آورده است را اینگونه بیان می‌کند: «این مواد همه در معرض تهدیداتی چون نسخه‌برداری غیرمجاز، توزیع مجدد، بسته‌بندی مجدد، انتشار مجدد و حتی انتشار مجدد با برچسب‌های متفاوت هستند».

پرل (۱۰) به مشکلاتی که از جهت تشخیص نقض قوانین حق مؤلف در محیط رقمی بوجود آمده اشاره می‌کند و می‌گوید: «اگر قانون حق مؤلف در یک محیط الکترونیکی نقض شده باشد، تشخیص آن حتی می‌تواند مسئله ساز باشد. ماهیت این رسانه اجازه می‌دهد که استفاده کننده اثری را بازآفرینی و یا بین چند نفر توزیع نماید. چنین فن‌آوری همواره استفاده را آسانتر و خرید و نگهداری را ارزانتر می‌کند و بیش از این اصالت اثر نویسنده را تهدید می‌کند. توزیع الکترونیکی موجب عدم تعادل و رها شدن کنترل تولید که از عناصر اصلی قانون حق مؤلف است می‌شود. همچنین شناسایی نویسنده

تصویب گردید که در واقع اظهار می‌داشت که چون محیط رقعی و آنالوگ با یکدیگر متفاوت هستند، تمامی اشکال استفاده از آثار دارای حق مؤلف که با بهره‌برداری متعارف از چنین آثاری در تضاد است باید به کناری گذاشته شود، چارلز گلارک گفته است که چنین استثناهایی منسوخ شده‌اند و باید کاملاً به دور انداخته شوند» (۹).

نفل قول فوق نشان می‌دهد که نرس از ویژگی‌های فن‌آوری الکترونیکی که امکان تخلف از قوانین حق مؤلف را تسهیل کرده‌اند باعث گردیده تا دارندگان حق مؤلف استثناهای قوانین حق مؤلف را برای این محیط نامناسب بدانند و درصدد منسوخ کردن آن برآیند.

از آنجایی که در وضع قوانین حق مؤلف تعادل برقرار کردن بین حقوق دارندگان حق مؤلف و حق دسترسی عموم به مردم اصلی ضروری است پس چنانچه حق دسترسی عموم نادیده انگاشته شود یا کمتر به آن توجه گردد مشکلاتی را برای جامعه بوجود می‌آورد؛ به همین دلیل گروهی از صاحب‌نظران به حمایت از حقوق استفاده‌کنندگان برخاسته‌اند و تدوین «خط‌مشی استفاده‌کنندگان از حق مؤلف در اروپا»^{۱۳} که به تدوین اجازه‌نامه استاندارد قابل قبولی برای مؤلفان و ناشران و کاربران برای نسخه‌برداری الکترونیکی پرداخته از جمله این فعالیت‌ها می‌باشد. (۹)

البته با توجه به ویژگی‌های محیط الکترونیکی که با محیط چاپی متفاوت هستند شاید برخی از استثناهای این محیط مناسب نباشد اما نباید به گونه‌ای عمل شود که حق دسترسی عموم به اطلاعات تضییع گردد. و برای اینکه تعادلی بین حقوق هر دو ایجاد شود مستلزم همکاری و هماهنگی دو جانبه می‌باشد.

Turner (۸) استثناهایی که برای محیط الکترونیکی مناسب هستند را عبارت می‌داند از:

(۱) حق مرور کلی^{۱۴} «همانطور که به طور روزافزونی بسیاری از اطلاعات فقط به شکل الکترونیکی منتشر می‌شوند، ضروری است که کاربران فرصتی برای بررسی پیش از خرید اطلاعات داشته باشند. مقایسه آن با مشتری‌های کتابفروشان این مورد را روشن می‌کند.»

(۲) جوهره اطلاعات^{۱۵}: «در حقوق حق مؤلف هیچ

تخلفی رخ نمی‌دهد مگر بخش جوهری و اساسی کپی‌برداری شود. ولی جوهره اطلاعات که از آن بطور کیفی و کمی می‌توان بحث کرد هرگز تعریف نشده است و در آثار الکترونیکی که تخمین کلیت یک اثر مشکل‌تر است بکارگیری چنین قواعدی به مراتب مشکل‌تر می‌شود، برای غلبه بر این مشکل، آنچه ضروری است این است که یا قوانین مربوط به جوهره اطلاعات قواعد روشن‌تری برای کیفیت و کمیت تعیین کنند یا توافقی انجام شود که در صد معینی از هر اثر به رایگان کپی‌برداری شود».

(۳) کتابخانه‌ها: موردی ویژه

«حقوق کتابخانه‌ها مشابه حق مرور کلی اثر است اما در تعریف وسیع‌تر خواهد بود. بنابراین کتابخانه به کاربر کتابخانه حق خواندن کل اثر الکترونیکی و چاپ یک کپی از صفحات خاصی مانند چکیده خواهد بود.»

Turner (۸) علاوه بر موارد فوق پیشنهاد تأسیس «کمیسیون منافع عمومی»^{۱۶} که اولین بار توسط جرمی فیلیپس^{۱۷} مطرح گردیده است را می‌دهد و این کمیسیون به عنوان یک نگهبان و راهنما برای منابع اطلاعاتی عمومی در محیط الکترونیکی عمل می‌کند.

بطور کلی استثناهایی برای محیط الکترونیکی می‌توانند مناسب باشند که به حقوق مادی و معنوی دارندگان حق مؤلف آسیبی نرساند و استفاده‌هایی که با استفاده از این استثناهای انجام می‌گیرد باید با اهداف غیرانتفاعی انجام گیرند. و شرایطی چون قصد استفاده‌کننده، ماهیت اثر، کیفیت و کمیت استفاده از اثر و عدم خسارت به بازار فروش اثر که از شرایط استفاده منصفانه از یک اثر بود نیز باید رعایت گردند.

کتابخانه‌ها و قوانین حق مؤلف در عصر الکترونیک

«مؤلفان و محققان پیوسته نسبت به کتابخانه‌ها بدگمان‌تر می‌شوند چه، بیم دارند که فن‌آوری‌های نوین اطلاعاتی کنترل آنان بر آثارشان را مورد تهدید قرار می‌دهد، گر چه نگرانی از تکثیر و روبرداشت در گذشته نیز وجود داشته است، لیکن شبکه‌های رو به ازدیاد رایانه‌ای که به میلیون‌ها استفاده‌کننده اجازه می‌دهند آزادانه به اثری خاص دست یابند نگران‌کننده‌تر است.» (۱۳)

شوند، در آنجا مشخص گردید که کتابداران با توجه به قانون حق مؤلف در وضعیت نامطلوب اطلاعاتی آشکاری به سر می‌برند» (۹)

نورمن در ادامه به این بحث می‌پردازد که کتابداران نیازمند متقاعد کردن دولت‌ها و دارندگان حق مؤلف از جهت اهمیت و نقشی که می‌توانند ایفا کنند، هستند. وی موارد و نقش‌های محوری زیر را برای کتابداران بر می‌شمارد:

الف - کتابداران واسطه‌های مسؤلی میان دارندگان حق مؤلف و کاربران نهایی و احترام حق مؤلف هستند.

ب - ما گروهی کاربر مسؤل هستیم که حق مؤلف را جدی می‌انگاریم.

ج - از طریق آموزش کاربران و فراهم آوردن دروازه‌ای به منابع در موقعیت مهمی برای تسهیل جریان اطلاعات در داخل و در میان تمامی بخش‌های جامعه قرار داریم.

د - کتابداران تسهیل‌کنندگان مؤثر جریان اطلاعات هر جامعه‌ای هستند.

وی در نهایت نتیجه‌گیری می‌کند که با توجه به موارد فوق احساس می‌کنم که کتابداران با همکاری کامل، حمایت از منابع دارای حق مؤلف را به طور فعال یاری خواهند داد.

کتابخانه‌ها با اطمینان دادن به دارندگان حق مؤلف و اینکه از حقوق آنها حمایت می‌کنند و نخواهند گذاشت حقوقشان تضییع گردد می‌توانند اعتماد آنها را جلب کرده و نقش اساسی خود که دسترس‌پذیر کردن اطلاعات برای استفاده‌کنندگان است را حتی در محیط الکترونیکی به خوبی ایفا کنند.

نتیجه‌گیری

با توجه به ویژگی‌های فن‌آوری الکترونیکی که متفاوت با محیط چاپی هستند و همچنین در نظر داشتن این مسئله که قوانین حق مؤلف برای محیط چاپی وضع شده بودند، عدم مناسب بودن قوانین حق مؤلف در وضعیت فعلی روشن می‌گردد. و علل و عوامل این عدم تناسب نیز ویژگی‌های خاص فن‌آوری الکترونیکی بودند که عبارتند از: سهولت باز تولید و انجام این کار در هر جایی، سهولت اشاعه و امکان ذخیره‌سازی حجم زیادی از اطلاعات در یک تک رسانه.

راهکار پیشنهادی برای مقابله با ویژگی‌های فن‌آوری

«در محیط رقمی، چونکه کتابخانه‌ها بطور روزافزونی خدمات اطلاعات الکترونیکی ارائه می‌کنند، در نتیجه دارندگان حق مؤلف این بحث را آغاز کرده‌اند که کتابخانه‌ها در حال حاضر باید به عنوان استنمارکنندگان عمده اطلاعات در نظر گرفته شوند» (۸).

دو نقل قول بالا، نشان دهنده دیدگاه دارندگان حق مؤلف نسبت به کتابخانه‌ها در محیط رقمی و گویای عدم اعتماد آنان به کتابخانه‌ها می‌باشد.

Turner (۸) در مقابل مطالب و مباحثی که توسط دارندگان حق مؤلف و علیه کتابخانه‌ها مطرح می‌گردد به دفاع برخاسته و می‌گوید: «دارندگان حق مؤلف و ناشران باید آگاه باشند که به کتابخانه‌ها نیاز دارند و آنها نباید به عنوان استنمارکنندگان عمده در نظر گرفته شوند. کتابخانه‌ها نه فقط مشتریان مهمی برای آثار هستند بلکه مرکزی برای ایجاد آثار نیز هستند. کتابخانه‌ها نقش محوری در زنجیره مالکیت معنوی از طریق تسهیل پژوهش‌ها و افکار اصیل که میزان متنوعی از منابع را دسترس‌پذیر می‌نماید، ایفا می‌کنند».

دیدگاه ایفلا درباره استفاده منصفانه و نقش کتابخانه‌ها در آن در عصر الکترونیک اینگونه بیان می‌شود: «ما معتقدیم که کتابداران عامل اساسی دستیابی به اطلاعات الکترونیکی هستند و لازم است این نقش حفظ و گسترش یابد. ما بر این باوریم که مزایای فن‌آوری نوین باید در اختیار همگان قرار گیرد و اطلاعات نیز صرف نظر از مشکل آن باید برای همه کس دستیاب باشد. اندیشه‌های نهفته در اطلاعاتی که به شکل الکترونیکی هستند نباید فقط در اختیار آن عده‌ای قرار گیرد که توانایی مالی دارند. بدون پیشداوری نسبت به منافع مشروع دارندگان حق مؤلف ما بر این اعتقادیم که این امر باعث شکاف هر چه بیشتر غنای اطلاعاتی و فقر اطلاعاتی خواهد شد، مگر آنکه کتابداران و کاربران نهایی حقوق روشنی داشته باشند» (۹)

«اولین گام در شناسایی مشکلات حق مؤلف که فن‌آوری‌های نوین برای کتابخانه‌ها ایجاد می‌کنند، از سوی کمیسیون اروپا برداشته شد. آنها جهت هماهنگی نشست‌ها در نوامبر ۱۹۹۳ در لوکزامبورگ برگزار کردند، در این نشست برخی از مسائل و مشکلات مهم مطرح شد که لازم بود حل

الکترونیکی که امکان تخلف از قوانین حق مؤلف را تسهیل کرده‌اند می‌تواند ایجاد مکانیسم‌هایی برای حفاظت از حق مؤلف در برابر سهولت باز تولید و سهولت اشاعه باشد و از این طریق حمایت از حق مؤلف را در محیط الکترونیکی مدیریت کند. و از جمله پروژه‌های تحقیقاتی که در این زمینه انجام گرفته می‌توان به COPICAT اشاره کرد که هدفش حفاظت از حق تکثیر در شبکه‌های اطلاعاتی بود. در این پروژه از اطلاعات منتقل شده علاوه بر هنگام گذر در مقصد نیز حفاظت می‌شود که استفاده‌کننده مقصد نتواند نسخه‌برداری کند یا اجازه دسترسی به اطلاعات را به شخص ثالثی بدهد. و این حفاظت با رمزگذاری اطلاعات انجام می‌گیرد. آنچنان که در COPICAT عمل می‌شود با تولید اطلاعات و به تبع آن اشاعه اطلاعات جلوگیری می‌شود و امکان باز تولید مستلزم اجازه از دارندگان حق مؤلف آن اطلاعات و رمزگشایی آنهاست. (۱۴)

برقراری تعادل بین حقوق دارندگان حق مؤلف و حقوق استفاده‌کنندگان از اطلاعات مستلزم حمایت متوازن از حقوق هر دو گروه است. حمایت از حقوق دارندگان حق مؤلف با کنترل بیشتر از بازتولیدها و اشاعه اطلاعات در محیط الکترونیکی امکان‌پذیر است و استفاده‌کنندگان نیز با استثناهایی که در قوانین حق مؤلف می‌تواند در نظر گرفته شود به حقوق خودشان می‌توانند دست پیدا کنند.

کتابخانه‌ها به عنوان یکی از موارد استثناء قوانین حق مؤلف نقش مهمی در دسترس‌پذیر کردن اطلاعات و نیز حمایت از حقوق دارندگان حق مؤلف و به ویژه حقوق استفاده‌کنندگان می‌توانند ایفا کنند. کتابخانه‌ها و کتابداران باید بتوانند توجه دارندگان حق مؤلف را به اینکه کتابخانه از منافع آنها حمایت می‌کند جلب کنند، زیرا در عصر الکترونیک و با توجه به تسهیل نسخه‌برداری از اطلاعات و تسهیل اشاعه آن، دارندگان حق مؤلف نسبت به هر استفاده‌کننده‌ای حتی کتابخانه‌ها و کتابداران و کاربران آنها بدبین شده‌اند. البته از آنجایی که کتابخانه‌ها عامل اساسی دستیابی به اطلاعات می‌باشند و از عوامل مهم در برقراری تعادل بین حقوق استفاده‌کنندگان و دارندگان حق مؤلف نیز هستند مورد توجه قرار خواهند گرفت.

در پاسخ به سؤال اساسی این مقاله باید گفت: چونکه قوانین حق مؤلف در برابر تغییرات تکنولوژیکی از هنگام تصویب تا به حال از خود انعطاف‌پذیری نشان داده است و توانسته خود را با تغییرات تطبیق دهد. در محیط الکترونیکی هم می‌تواند به حیات خود ادامه دهد، البته شاید این تطبیق به آسانی تطبیق با دیگر تکنولوژیها نباشد. پس قوانین حق مؤلف در صورت تغییر و اصلاح متناسب با محیط الکترونیکی خواهند توانست به حیات خود ادامه دهند.

منابع

- 1- توث راب، مارگرت. «اینترنت و حق مؤلف تصاویر هنری»، ترجمه علیرضا بهمن آبادی، در: **گزیده مقالات ایفلا ۹۷**، زیر نظر: عباس حرری؛ به همت: تاج‌الملوک ارجمند، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۸.
- 2- آذرنگ، عبدالحسین. «حق مؤلف»، **فصلنامه کتاب**، دوره پنجم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۷۳، ص. ۲۷ - ۱۶.
- 3- عرب اسدی، محمدحسن. «حق مؤلف»، **پیام کتابخانه**، سال سوم، شماره دوم و سوم، تابستان و پاییز ۱۳۷۲، ص. ۶۲ - ۵۰.
- 4- صادقی نشاط، امیر. «سمنار حقوق پدیدآوردگان نرم‌افزار»، گزارش از: علی بهشتی دهکردی، **خبرنامه انفورماتیک** (شماره ۵۷)، سال نهم، شماره ۳ و ۴، شهریور و آبان ۱۳۷۳.
- 5- عرب اسدی، محمدحسن. «حق مؤلف: مفهوم و کاربرد (قسمت اول)»، **پیام کتابخانه**، سال دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۷۱، ص. ۲۰ - ۱۲.
6. Post, David B. "An introduction to Copy right law", Thomas R. Trempus, 1998. Available online at: <http://www.temple.edu/law/school/dpost/copyright>.
- 7- فاجار، سیامک. «سمنار حقوق پدیدآوردگان نرم‌افزار»، گزارش از: علی بهشتی دهکردی، **خبرنامه انفورماتیک** (شماره ۵۸)، سال نهم، شماره ۵ و ۶، دی و اسفند ۱۳۷۲.
8. Turner, Paul. "Rights and responsibilities in the digital age: Problems with stronger copy right in a information society", Tamara Eisenstiz, **Journal of information science**, 23 (3) 1997, PP. 209 - 223.
- 9- نورمن، سندی. «حق مؤلف و استفاده منصفانه در عصر اطلاعات الکترونیکی»، ترجمه: علیرضا بهمن آبادی، **فصلنامه کتاب**، دوره نهم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۷۷، ص. ۱۱۹ - ۱۱۲.
- 10- پرل، بت سی، ای. تی. کارنی. «قوانین حق مؤلف و تأثیر آن بر اشاعه و دستیابی مجلات الکترونیکی»، ترجمه جواد بشیری، **پیام کتابخانه**، سال دهم، شماره دوم، ص. ۴۷ - ۴۰.

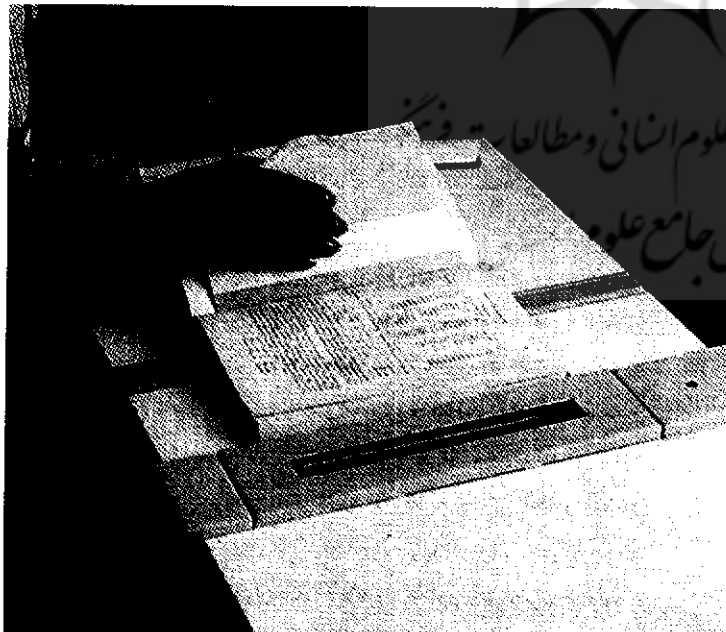
یادداشت‌ها

1. Nonabvious
2. Trade Secret Law
3. Trade Mark Law
4. Business goodwill
5. Fair dealing
6. Fair use
7. Private use
8. Library Privileges
9. Dense
10. Commercial pirates
11. Hypertex
12. Jump Links
13. ECUPI = European Copyright User Platform
14. Browsing right
15. Substantiaity
16. Public Interest Commission
17. Jeremy Phillips

11. Peters, Marybeth. "The Challenge of Copyright in the Digital age", 2000, Available online at: <http://WWW.Usa.or.th/Services/docs/reports/ipr>.

۱۲. کورنیش، گراهام پ. «حق مؤلف منابع الکترونیکی»، ترجمه امیر غائبی، در: **گزیده مقالات ایفلا ۹۶**، زیر نظر: عباس حری، به همت: تاج‌الملوک ارجمند، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶.
 ۱۳. وج ورت، رابرت. «فراسوی مرزهای زمان و مکان»، ترجمه: عباس حری، در: **گزیده مقالات ایفلا ۹۵**، زیر نظر: عباس حری، به همت: تاج‌الملوک ارجمند، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۵.
 ۱۴. بنت، پی. اس. جی. و دیگران. «دستیابی به اطلاعات در شبکه‌های باز: محاسبه، پرداخت و حق تکثیر»، ترجمه: فاطمه فهیم‌نیا، در: **فراگام‌های در اطلاع‌رسانی**، ویراستار: علی حسین قاسمی. تهران: مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهادسازندگی، ۱۳۷۷.

سنجش خدمات الکترونیکی در کتابخانه‌ها: آمارهایی برای عصر دیجیتال

نوشته: پیتر آر. یانگ

ترجمه: یوسف سدادی^۱

